

УДК 7.072.2:303.446.4(436.1)"19"

Наталія **Миколюк**

викладач кафедри менеджменту
мистецтва Львівської національної
академії мистецтв

До питання історіографії віденської школи мистецтвознавства: «Юліус фон Шльоссер та його монографія Віденська школа історії мистецтва» (1934 р.)

© Миколюк Н., 2017

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1170559>

Анотація. Стаття стосується розділу про історіографію дисертаційної роботи про віденську школу мистецтвознавства. Німецькомовна монографія Юліуса фон Шльоссера «Віденська школа мистецтвознавства» (Schlosser J. Die Wiener Schule der Kunstgeschichte // Mitteilungen des Instituts fuer oesterreichische Geschichtsforschung. Erg. Bd. 13. 1934) одна з перших праць про цей європейський науковий осередок, постає однією з найцікавіших позицій серед опрацьованої літератури, яка сприяє розумінню контексту, становлення та еволюції мистецтвознавчої галузі Відня, як і очевидному науковому зацікавленню хронологічним відрізком існування Австро-Угорщини, а тому заслуговує особливої уваги українського мистецтвознавства.

Ключові слова: віденська школа мистецтвознавства, історіографія, науковий осередок.

Віденська школа мистецтвознавства (Wiener Schule der Kunstgeschichte) – видатне явище в історії світової мистецтвознавчої думки. Вона є таким же усталеним поняттям як школа Буркгардта чи школа Вельфліна, але має низку особливостей, серед яких – новаторський підхід до ролі історика мистецтва, мистецтвознавця і критика, до трактування мистецтвознавчої науки та її завдань, як і неоціненний внесок у збереження мистецьких пам'яток, музейних колекцій і сфери реставрації та охорони пам'яток загалом.

Постановка проблеми. Запропонована стаття присвячена питанню історіографії цієї теми. Одними з найцікавіших джерел з великого переліку опрацьованих у роботі (понад 160 позицій), на нашу думку, є праці представників віденської школи, зокрема монографія Юліуса фон Шльоссера «Віденська школа мистецтвознавства», яка побачила світ 1934 року [1], яка й була обрана об'єктом дослідження для статті.

Актуальність прямо пов'язана з важливістю, власне, основного дослідження про віденську школу мистецтвознавства, становлення якої припало на період існування Австро-Угорської імперії, а отже, яка мала зрозумілі точки перетину й взаємодії з іншими мистецтвознавчими осередками цього великого культурно-історичного утворення. Таким чином, це дозволяє нам припускати відкриття нових граней розуміння тогочасного мистецтвознавчого дискурсу, у тому числі й специфіки розвитку цієї сфери у Львові на межі ХІХ – ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень. У роботі над дослідженням, присвяченим віденській школі мистецтвознавства, питання історіографії постало одним із найважливіших. Серед опрацьованих українських та іншомовних джерел можемо виділити наступні блоки: доробок представників молодшого (другого) покоління школи О.Бенеша, Г.Тітце, Г.Зедльмаєра, Ю.Шльоссера та ін., що стосується і позиції школи загалом, і діяльності окремих її представників [2]; розділи у загальних працях з історії мистецтвознавства, які переважно присвячені діяльності лише першого покоління представників віденської школи чи лише другого покоління (т. зв. «Перша віденська школа» і «Друга віденська школа» у працях науковців В.Арсланова, Ж.Базена, Е.Роттенберга), статті у книзі «История европейского искусствознания» та ін. [3]; наукові статті сучасних українських мистецтвознавців, присвячені темі віденської школи чи її представників зокрема Г.Когут та О.Козубської, [4]; (енциклопедичні, довідкові видання, дисертації у відкритому доступі (укр. та рос.), статті про школу загалом і про окремі персоналії) – дисертація П.Єрмолова «Спадщина другої віденської школи мистецтвознавства в світлі естетики Гегеля: Проблема кризи і смерті мистецтва» чи доповідь Ф.Поллероса

«Віденська школа» на відкритті Міжнародного симпозиуму до 150-річчя становлення наукової дисципліни [5]¹.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на відсутність окремих українськомовних і російськомовних монографій, дисертацій, нарисів досліджуваної тематики, наше найбільше зацікавлення і увагу викликало німецькомовне джерело – згадана монографія-нарис Юліуса фон Шльоссера [1]. Видання звертає на себе увагу саме тим, що це творіння одного з представників школи про неї саму, творіння сучасника процесів, які відбувалися в осередку, та й в мистецтвознавстві загалом, живе свідчення тогочасної епохи й зразок захопливого мистецтвознавчого тексту.

Але спочатку кілька слів про автора. Юліус фон Шльоссер був обдарованою багатогранною особистістю. Учень Ф.Вікгофа, друг М.Дворжака, що став його наступником по кафедрі мистецтвознавства у Віденському університеті, Ю.Шльоссер розгорнув активну педагогічну діяльність. Він був також директором Музею історії мистецтва впродовж 1902–1922 років. У цьому сенсі вчений нагадував Ф.Вікгофа та А.Рігля, які займалися і викладацькою, і музейною роботою. Від своїх учителів він успадкував любов до вивчення джерел, філології та чіткого документального обґрунтування досліджуваного матеріалу. Першими важливими віхами на цьому шляху стали два складені збірники письмових джерел з історії середньовічного мистецтва [6], основний акцент у яких зроблений на технічних трактатах і на творах самих художників (схожі видання вже були реалізовані в Німеччині – стараннями Овербека 1868 р. і в Англії – завдяки художникові Чарльзу Істлейку, директорові лондонської Національної галереї, автору «Матеріалів до історії олійного живопису» (1847) [7, с. 126].

Інтерес Шльоссера до джерел не був випадковим, адже він брав участь у започаткованому ще Р.Айтельбергером виданні «Джерел р історії мистецтва та художньої техніки», а 1912р. видав «Коментарі» Гібберті з чудовим супровідним текстом [8].

¹ Зважаючи на обмежений обсяг статті неможливо внести до переліку посилань весь список опрацьованої літератури. Тому обираємо для ознайомлення найхарактерніші й найцікавіші позиції.

Тепер ближче до тексту монографії. Ця праця формує досить повне уявлення про представників віденської школи, а доповнює її «Хронологічний перелік» авторства Ганса Ганльозера (перекладений автором статті й запропонований для ознайомлення дисертаційній роботі в скороченому вигляді в частині «Додатки»). Цікаво, що саме тут вміщено чи не найповніший список представників віденської школи. Зацікавлення викликає їх систематизація, а саме – за особистостями, що були професорами чи очолювали кафедру історії мистецтва при Віденському університеті. За цим принципом побудована і вся оповідь авторства Юліуса фон Шльоссера. Важко сказати, чи когось було пропущено, але останнім з професорів згадується Юліус фон Шльоссер з учнями, та й сама робота вийшла 1934 р., отже тоді, коли через суспільно-політичні обставини змінюється географія віденської школи. На нашу думку, дивним видається відсутність у переліку, наприклад, Ервіна Панофського, Йозефа Стшиговського чи Отто Ранка, яких також визнають представниками віденської школи пізніші дослідники і які, мабуть, не могли не бути відомими авторам монографії та «Хронологічного переліку».

Для українського мистецтвознавства зацікавлення викликає, перш за все, ім'я Володимира Сас-Залозецького, зафіксоване в цьому переліку [1]. Але ця тема вимагає більш ретельного опрацювання і, можливо, окремого дослідження у майбутньому.

Звернувшись знову до змісту нарисів, можемо виділити такі його характерні риси: у кожному з розділів, присвячених тій чи іншій особистості з когорта віденських мистецтвознавців, міститься не лише конкретний аналіз доробку вченого, його педагогічної діяльності в установах Відня та інших міст, а й – що є важливою ознакою саме віденського підходу до написання будь-якого мистецтвознавчого тексту – опис тла, на якому розвивалися згадувані події, – зустрічі, спілкування з друзями та колегами, часом кумедні факти з життя, які на думку Юліуса фон Шльоссера справили вплив на формування і ріст науковця.

Таким чином нарис пропонує досить цікаву картину розвитку віденської школи мистецтвознавства, яку після ознайомлення з цим текстом ми починаємо сприймати як цілісне явище зі своєю передісторією і потужним розвитком. Але все ж хотілося б зазначити деякі нюанси цієї монографії.

Як вже відомо, однією з основних рис віденської школи є розвиток в її межах різнопланових доктрин науковців, які часто мали між собою наукові протиріччя (як, наприклад А. Рігль і Й. Стшиговський) – що, однак, не розкидало їх по різних таборах. Тобто унікальною постає властивість школи перебувати в постійному русі ідей, поглядів і дискусій. Але, опрацьовуючи монографію Ю. фон Шльоссера, саме ця особливість віденської школи не акцентується зовсім. І це важко назвати недоліком дослідження, зважаючи на те, що нарис був першою в своєму роді спробою «згуртувати» низку особистостей під поняттям «віденська школа мистецтвознавства». Окрім того, у короткому вступі до своєї роботи автор говорить лише про бажання ознайомити зацікавлених з короткими нарисами про життя і творчість визначних особистостей, які утворили віденську школу мистецтвознавства, а також наголошує на тягlostі її історії ще від доби романтизму.

Якщо говорити про найважливіші моменти, підкреслювані постійно у роботі, то це «роль Відня як другого великого мистецького міста з його кольоровою мозаїкою і особливою місією в давній великій державі» [7, с. 209].

Іншу, на менш важливу роль, на думку Ю. Шльоссера, відіграють флюїди віденської землі, якими надихалась «школа». Стара римська фортеця, що лежала на перетині шляхів з півночі на південь, річкового шляху із заходу на схід, Відень був очевидно відкритим для впливів зі всіх сторін світу, водночас випромінюючись на всі боки. Це багатонаціональне місто з прадавніх часів, яке розвилось, перш за все, під впливом Німеччини та Італії, а також безумовного слов'янського елемента, за вже давніми спостереженнями було містом надзвичайної укорінені традиції та водночас величезного світоглядного руху. Ці північно-південні та західно-східні елементи особливим чином сплавилась і посилили притягальну силу «імператорського міста». І саме це проявилось у суті школи, яка виросла на цій землі.

Можна додати тут коментар Жермена Базена щодо виняткової ролі Відня та його науковців на межі століть – на противагу до діяльності мистецтвознавців інших німецькомовних теренів. Так, учений стверджує, що на території єдиної в той час Німеччини естетики були зайняті спекуляціями на тему походження мистецтва, а історики мистецтва, підкоряючись суто прагматичному імпульсу, прагнули відтворити життєвий

шлях того чи іншого художника, атрибутувати ті чи інші твори й скласти їхні каталоги, здійснити датування на базі зовнішніх відомостей чи виходячи із самого твору. Що ж до нових напрямків у вивченні творів мистецтва, то вони зародилися в Австрії. Близько 1900 р., напередодні катастрофи, яка перетворить столицю Австро-Угорської імперії в позаштатне місто, Відень був одним з найбільших центрів європейської культури [7, с.119]. І саме тут сформувалася блискуча плеяда істориків мистецтва.

Матеріали монографії Ю.фон Шльоссера підтверджують, що перші віденські мистецтвознавці вийшли із середовища істориків, тоді як більшість німецьких учених отримали філософську освіту. Це позначилося на методології віденського мистецтвознавства і на колі зацікавлень учених. Австрійці не були схильні до побудови громіздких узагальнювальних праць теоретичного плану. А, будучи істориками за освітою, із захопленням займалися джерелознавством, хронологією, палеографією і топографією, чи інакше – допоміжними історичними дисциплінами. Окрім того, більшість віденців були пов'язані з колекціями чи музеями – з імператорськими збірками Відня могло зрівнятися небагато європейських колекцій. Робота в музеях з творами мистецтва привчила віденських учених до скрупульозного, точного їх вивчення, викликала інтерес до аналізу, а не до широких узагальнень на німецький кшталт. Тому, наприклад, і діяльність Мореллі у Відні потрапила на добре підготований ґрунт [7, с.265].

Ю.фон Шльоссер приділяє велику увагу географічному походженню представників віденської школи. Так, знаходимо у нього відомості, що, походячи від Д.Бьома – євангелістського колоніста з німецьких угорців, вона мала в своєму складі пізніше й корінних віденців. Цікаво процитувати автора: «Але найвідоміші з них походять із цілком іншого типу утворень, міст у Судетській області, чия потужна активність суттєво відрізняється від Альпійської країни – це Ф.Вікгоф та А.Рігль. М. Таузінг походить з королівського міста біля Молдавії; італієць Мореллі, який так прислужився німецькому духу, що перетворився з його ворога на друга й дороговказівника, ніде не був таким впливовим, як тут, а двоє з північної Німеччини – Нікель і Конце – стали тими, хто дав «віденській школі» основні засади фізіогномії. І нарешті треба згадати того, хто походив із Чехії, але зміг стати

справжнім сином Відня – Макса Дворжака» [1]. А самого себе Юліус фон Шльоссер хотів би означити, як послідовника віденської школи, який намагається берегти традиції школи, вчення своїх учителів і передати його майбутнім поколінням.

Як висновок хотілось би сказати кілька слів про історичне тло формування мистецтвознавчої, як і архітектурної, шкіл у Австрії, яке припало на період активних перетворень у другій половині XIX ст. 1867 р. країна стала дуалістичною монархією Габсбургів – Австро-Угорщиною і швидко включилась у систему світового капіталістичного господарства через процес ґрюндерства (ріст промисловості, банків, мережі залізниць). Після утвердження 1907 р. закону про всезагальне виборче право почалося загострення національних конфліктів. Монархічна Австро-Угорщина почала готувати війну на Балканах і стала ініціатором Першої світової війни, що завершилась загибеллю імперії Габсбургів і утворенням окремих республік (Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Югославія, Польща) [9, с. 6].

Але все ж сузір'я талановитих учених – представників віденської школи мистецтвознавства, що успішно працювали пліч-о-пліч з музикантами, художниками, архітекторами і письменниками, і надалі не менш плідно трудилися та довели життєву силу Австро-Угорської імперії, якій приписували повний занепад, як і значущість для загальноєвропейської рівноваги цього, хоч і повністю знищеного війною, але багатопланового центру Mitteleuropa. Отже, віденська школа історії мистецтва відіграла важливу роль у становленні мистецтвознавства як науки. Основні методи та ідеї цього осередку були використані й розвинені дослідниками та теоретиками світу впродовж усього XX ст.

Слід підкреслити певні особливості нашої роботи із таким першоджерелом як монографія Ю. фон Шльоссера «Віденська школа мистецтвознавства», як і з іншою німецькомовною літературою. Незважаючи на лексичну специфіку тексту (німецькомовний, написаний майже століття тому), – фаховість, уважність до деталей, гумор і ентузіазм Ю. фон Шльоссера максимально сприяли нашій заглибленості в контекст, розумінню еволюції мистецтвознавчої сфери Відня, як і зрозумілому науковому зацікавленню хронологічним відрізком існування Австро-Угорщини та періодом межі XIX–XX століть.

1. Schlosser J. v. Die Wiener Schule der Kunstgeschichte / J. v. Schlosser // Mitteilung des Osterr. Instituts fur Geschichtsforschung : Erg.-Bd. 13, H. 2. – Innsbruck, 1934. – S. 141–228.
2. Benesch O. Max Dvořák / O. Benesch // Repertorium fuer Kunstwissenschaft. – 1924. – Vol. 44. – 159–197; Berger A. Josef Strzygowski / A. Berger. Von ihm und ueber ihn. – Graz-Wien-Leipzig, 1923; Dvořák M. Alois Riegl / M. Dvořák // Mitteilungen der k.k. Central-Comission fuer Erforschung und Erhaltung der Kunst – und historische Denkmale : F.3. Bd.4. – Wien, 1905; Sauerlaender W. Alois Riegl und die Entstehung der autonomen Kunstgeschichte am Fin de siècle / W. Sauerlaender // Fin de siècle. Stud. zur Phil. und Literatur der 19.Jh / hrsg. von R.Bauer et al : Bd.35. – Frankfurt am Main, 1977; Schlosser J. Die Wiener Schule der Kunstgeschichte / J. Schlosser // Mitteilung des Osterr. Instituts fur Geschichtsforschung : Erg. Bd. 13. – Innsbruck, 1934.
3. Арсланов В.Г. Западное искусствознание XX в. / В.Г. Арсланов. – М. : Академический Проект, Традиция, 2005; Арсланов В.Г. История западного искусствознания XX века : Учебн. пос. для вузов. – М. : Академический Проект, 2003; Базен Ж. История истории искусств от Вазари до наших дней / Ж. Базен – М. : Прогресс — Культура, 1995; Ванеян С.С. Пустующий Трон. Критическое искусствознание Ханса Зедльмайра / С.С. Ванеян. – М. : Прогресс – Традиция, 2004; Гращенков В.Н. История и истории искусства: Статьи разных лет / В.Н. Гращенков. – М. : КДУ, 2005; История европейского искусствознания. Вторая половина XIX века – начало XX века. [1871–1917] : в 2 кн. / отв. ред. Б.Р. Виппер и Т.Н. Ливанова. Книга 1. – М: Наука, 1969. – 471 с.
4. Когут Г. Алоїз Рігль та дослідження українського килимарства / Г. Когут // Вісник Львів. Ун-ту, серія «Мистецтво». – Львів. – 2007. – вип. 7. – С. 125-131; Козубська О. Теорія мистецтва Макса Дворжака: витоки і сучасність // Народознавчі зошити. – 1999. – Ч. 6 (30) та ін.
5. Wiener Schule der Kunstgeschichte und kein Ende: [Електронний ресурс] / Edwin Lachnit, Die Wiener Schule der Kunstgeschichte und die Kunst. Zum Verhältnis von Methode und Forschungsgegenstand am Beginn der Moderne, Wien u.a. 2005 (Bohlaus Verlag) : режим доступу: http://strzygowski.umcs.lublin.pl/pliki/PS_Wiensch.pdf; М. Левицька. Дослідження твору мистецтва: опис - аналіз - інтерпретація [Електронний ресурс] / Prostir. Muzeum : Режим доступу : <http://prostir.museum/ua/post/32854>; Matthev Rampley/

Wie man über die Wiener Schule der Kunstgeschichte schreiben soll oder kann. [Електронний ресурс] / Academia/edu : режим доступу: https://www.academia.edu/4891549/Wie_man_%C3%BCber_die_Wiener_Schule_der_Kunstgeschichte_schreiben_soll_oder_kann; М. Левицька. Макс Дворжак: маловідомі сторінки мистецтвознавчої діяльності [Електронний ресурс] / Артеc : режим доступу: <https://artes-almanac.com/dvorzhak/>; П.Б. Ермолов. Наследие второй венской школы искусствознания в свете эстетики Гегеля : Проблема кризиса и смерти искусства [Електронний ресурс] / Научная библиотека диссертаций и авторефератов disser Cat : режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/nasledie-vtoroi-venskoi-shkoly-iskusstvoznaniya-v-svete-estetiki-gegelya-problema-krizisa-i-#ixzz4vIL8zt6s>

6. Schlosser J. von. Die Sammlung und Ordnung der Schriftquellen zur Geschichte der Karolingischen Kunst in Quellenschriften.– Leipzig. – 1892. – N.F. IV. – S. 327-329; J. von Schlosser. Quellenbuch zur Kunstgeschichte des Abendlandes / J. von Schlosser. – Wien, 1896. – S. 252–265.

7. Базен Ж. История истории искусства : От Вазари до наших дней / Ж. Базен ; Пер. с фр. К. А. Чекалова ; Общ. ред. и послесл. Ц. Г. Арзаканяна . – Москва : Прогресс : Культура, 1995 . – 524 с.

8. Lorenzo Ghibertis. Denkwürdigkeiten / Lorenzo Ghibertis. – Berlin, 1912. – 2 Bde.

9. Берсенева А.А. Европейский модерн. Венская архитектурная школа. – Екатеринбург : Изд-во Уральского университета, 1991. – 212 с.

ANNOTATION

Natalia Mykoliuk. To the question of the historiography of the Vienna School of Art Science: Julius von Schlosser and his monography «The Vienna School of Art History» (1934). The article is related to the section of the dissertation research about the Vienna School of Art History. The German-language monograph by Julius von Schlessler «Vienna School of Art Studies» (Schlosser J. Die Wiener Schule der Kunstgeschichte // Mitteilungen des Instituts fuer oesterreichische Geschichtsforschung. Erg. Bd. 13. 1934) as one of the first works about this European scientific community, is one of the most important position in the list of literature, which contribute the understanding of the context, formation and evolution of the art criticism of Vienna, as well as obvious scientific interest in the

chronological segment of the existence of Austria-Hungary, and therefore deserves special attention from Ukrainian art historians.

Keywords: Vienna school of art science, historiography, scientific community.

АННОТАЦИЯ

Наталія Миколюк. К вопросу историографии венской школы искусствования: Юлиус фон Шльоссер и его монография «Венская школа истории искусства» (1934 г.). Статья касается раздела диссертационного исследования о венской школе искусствования. Немецкоязычная монография Юлиуса фон Шлессера «Венская школа искусствования» (Schlosser J. Die Wiener Schule der Kunstgeschichte // Mitteilungen des Instituts fuer oesterreichische Geschichtsforschung. Erg. Bd. 13. 1934) в качестве одной из первых работ об этом европейском научном сообществе, является одним из наиболее значимых позиций в списке литературы, которая способствует пониманию контекста, становления и эволюции искусствоведческой сферы Вены, как и очевидному научному интересу к хронологическому отрезку существования Австро-Венгрии, а поэтому заслуживает особенного внимания украинского искусствования.

Ключевые слова: венская школа искусствования, историография, научное сообщество.